

Servi Boylu Yılan Saçlı Sevgilinin Başka Bir Düzlemde Okunma Denemesi

An Attempt to Perceive the Tall, Snake Haired Beloved Beauty in a Different Context

Ayşe YILDIZ*

*Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

e-mail*: ayyildiz35@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0920-8030>

Araştırma Makalesi/Research Article

<https://doi.org/10.34083/akaded.648325>

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Ayşe Yıldız, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye

Geliş Tarihi/Received : 18.11.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 10.12.2019

Atıf/Citation

YILDIZ, Ayşe (2019). Servi Boylu Yılan Saçlı Sevgilinin Başka Bir Düzlemde Okunma Denemesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (4), 164-178.

DOI: 10.34083/akaded.648325

Öz

Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurları arasında ön plana çıkanlardan ikisi boy ve saçtır. Metinlerde bunların tasviri esnasında sıklıkla kullanılan benzetmelikler ise servi ve yılanıdır. Bu iki benzetmelik Türk şiirine modelik eden diğer klasik edebiyatlarda da aynı şekilde var olmuştur. Araştırmacılar, aynı benzetmeliklerin kullanılmasının sebebini klasik edebiyatların idealize edebiyatlar olduğu, soyutlamayı ön planda tuttuğu, benzetme unsurları aynı olsa bile, benzetme yönü ve hüsn-i talil gibi şairin yeteneğini ön plana çıkararak ayrıntıların ve sonuçta ortaya çıkan üslup mükemmeliyetinin bu edebiyat anlayışında öncelendiği noktasından hareketle açıklamaya çalışmışlardır. Bu açıklamalar temelde yanlış olmamakla birlikte benzetme unsurlarının kökeni, bu edebiyata kaynaklık ettiği kabul edilen metin ya da kültürlerin çok daha öncesinde antik dünyanın kabullerinde/mitolojide berraklaşmaktadır.

Sâbir'in Hophopnâme isimli kitabındaki "Dilber" şiirinde yer alan ve klasik Türk şiirinin sevgili tipiyle alay etmeyi amaçlayan servi ağacının üstünden sarkan yılanların yer aldığı çizim, Abdülbaki Gölpinarlı'nın Divan Edebiyatı Beyanındadır kitabına da aynen alınmış ve klasik Türk şiirinin muarızlarınca sürekli bir eleştiri malzemesi olarak kullanılmıştır. Konuyla ilgili mevcut tartışmaları değerlendirmek bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu makalede klasik Türk şiirinde sevgilinin boyunun benzetilene olan servi ve saçının benzetilene olan yılanın, idealize bir edebiyat anlayışının ötesinde mitolojik ilişkiler eşliğinde farklı bir bağlamda okunabilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, benzetmeler dünyası, servi boy, yılan saç, mitoloji.

***An Attempt to Perceive the Tall, Snake Haired Beloved Beauty
in a Different Context***

Abstract

In classical Turkish poetry, two most remarkable features of the beloved beauty are height and hair. In literary texts, descriptions of such features are mostly given as follows: tall like a cypress tree and hair like snakes. These two similes have also appeared in other classical literatures modelled by Turkish poetry. Literary researchers suggest the following point of view for the reason of the same metaphors: classical literatures are idealized with a highlight of abstraction and despite the same metaphorical words, details that emphasize a poet's talent such as metaphorical sense and hüsn-i talil (euphemism) and the resulting style excellence are emphasized in this literary understanding. Although these interpretations are basically acceptable, the origins of metaphors trace back to the approvals/mythology of the ancient world a lot far earlier than texts or cultures considered as the sources of this literature.

The illustration in the poem "Dilber" in Sâbir's book, entitled Hophopnâme, showing snakes dangling from a cypress tree in an attempt to mock the stereotype beloved in classical Turkish poetry, is also found in Abdülbaki Gölpınarlı's book, named Divan Edebiyatı Beyanındadır and has constantly appeared in critical reviews of those opposed to classical Turkish poetry. This study will not present any interpretations on the current arguments about this issue. It aims to suggest a different context for the cypress tree for the height of the beloved beauty and the snake hair through mythological connections, for in classical Turkish poetry beyond an idealized literary understanding.

Key Words: *Classical Turkish Poetry, world of metaphors, tall height, snake hair, mythology.*

ilk şuurlu isyan; Hop - hop - nâme:
(ölümü 1911)

[İlk önce, *Hophop-nâme*'de yer alan bu çizim, Gölpinarlı tarafından *Divan Edebiyatı Beyânındadır*'in sonuna eklenmiştir. Makaleye alıntı da bu kitaptan yapılmıştır].

Giriş

Ziya Paşa'nın *Şiir ve İnşâ* makalesinde kendini hissettiren, ancak ilk sistemli eleştiriye Namık Kemal'in *Celâleddin Harzemşâh* adlı oyununun mukaddimesinde tanık olunan klasik Türk edebiyatı olumsuzlamaları, Namık Kemal'den sonra da devam etmiştir. Cumhuriyet yıllarında bu eleştirilerin en dikkat çekici olanı ise Abdülbaki Gölpınarlı'ya aittir ¹.

Klasik Türk şiirine dair eleştiriler, onun belirli bir zümrenin edebiyatı olması, dilinin kitabilîği, tabiat ve insan anlayışının gerçekçi olmaması, aşk anlayışının marazi ve gayritabiîliği, orijinaliteden uzaklığı, monotonluğu vb. başlıklarda ittifak etse de (Gölpınarlı 1945) kuşkusuz bu konuda en çok vurgulanan nokta, klasik şiirin benzetmeler dünyasının gerçekçi olmamasıdır. Öyle ki bu benzetmeliklerin gerçek hayatla örtüşürülmeye çalışılarak izahı, hakikaten karikatürize bir tabloyla karşılaşılmasına neden olur. Mesela Namık Kemal'in *Celâleddin Harzemşâh Mukaddimesi*'nde yer alan ve benzetme unsurlarının gerçekliklerini sorgulayan aşağıdaki ifadeler bu durumu örnekler:

“Divanlarımızdan biri mütalaa olunurken insan, muhtevi olduğu hayâlâtı zihninde tecessüm ettirse, etrafını maden elli, deniz gönüllü, ayağını Zühal'in tepesine basmış, hançerini Merih'in göğsüne saplamaş memduhlar; feleği tersine çevirmiş de kadeh diye göğsüne yapıştırmış, bağırıkça arş-ı âlâ sarsılır, ağladıkça dünya kan tufanlarına gark olur âşiklar; boyu serviden uzun, beli kıldan ince, ağzı zerreden ufak, kılıç kaşlı, kargı kirpikli, geyik gözlü yılan saçlı maşuklarla mâlâmâl göreceğinden kendini devler, gulyabanîler âleminde zanneder.”
(Namık Kemâl 2005: 33).

Namık Kemal'in kelimelerle yaptığı bu tasvir, Mirza Alekber Sâbir'in *Hophopnâme*'sinde yer alan dört beyitlik “Dilber” şiirinin yanındaki çizimle benzerlik gösterir. Bu çizim, daha sonra Abdülbaki Gölpınarlı tarafından *Divan Edebiyatı Beyanındadır*'ın sonuna “Yarım asır önce *Divan edebiyatına ilk şuurlu isyan: Hop-hop-nâme: Sabir (öl. 1911)*” başlığıyla ilave edilmiştir (Gölpınarlı 1945: 170-171).

¹ Bu çalışmanın konusu klasik Türk edebiyatına yönelik eleştiriler olmadığı için söz konusu eleştirilerin tümünden bahsedilmeyecek ve zikredilenlerin detaylarına girilmeyecektir. Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. (Kahraman 1996; Koroğlu 1997: 68-72; Koncu 2013: 155-182; Yıldız 2010: 325-336; Macit 2006: 20-32; Macit 1986; Erbay 1997).

Karikatürize etme, karşı çıkma ve gülünçleştirme yoluyla itibarsızlaştırma gibi bir fonksiyona da sahip olmakla beraber, çizimin bu yönü makalenin öncelikli problemi değildir. Bu karikatürize çizimde dikkat çeken nokta, sevgiliyi simgeleyen bir servi ağacının tepesinde yuva yapmış bir karga, o servi ağacının etrafını kuşatan çok başlı yılan ve sevgilinin yüzünün benzetileni olan bir dolunaydır.

Şerafeddin Râmî, Doğu edebiyatında sevgilinin güzellik unsurlarını derlediği *Enisü'l-Uşşâk* isimli çalışmasında sevgilinin boyu için Arap şiirinde, Tûbâ, bân², sâc³, nahl, sanavber ve 'ar'ar; Türk ve Fars şiirinde ise, servi, nârven, şimşâd, gülbün, tîr, ney ve elif kullanıldığını belirtir (Şerafeddin Râmî 1994: 74-78). *Enisü'l-Uşşâk*'ın model alınmasıyla yazılmış *Miftahü't-Teşbih*'te ise Mu'îdî, sevgilinin boyunun benzetilenleri olarak serv-i nihâl, nihâl-i tâze, sehî, sanavber, 'ar'ar, Tûbâ, Sidre-i Müntehâ ve elifin kullanıldığını kaydetmiştir (Erünsal 1998: 251-252). Türkçe divanlar ve divan tahlilleri üzerinde yapılan bir taramada da sevgilinin boyu için kullanılan benzetmeliklerin, servi, şimşâd, sanavber, 'ar'ar, nârven, gül, çınâr, Tûbâ, Sidretü'l-Müntehâ, sancak (livâ, râyet) ve elif olduğu tespit edilmiştir (Yıldız 2017: 330-336). Görüleceği üzere boy için kullanılan tüm benzetmelikler ağaç⁴ ya da bir şekilde ağaçla ilişki kurulabilecek nesne veya kavramlardan seçilmiştir. Sanavber, Arapların sanavber sugâr dedikleri siyah servidir (Mütercim Âsım Efendi 2000: 672) ve yabani bir servi olan 'ar'arla beraber servi başlığında değerlendirilebilir. Şimşâd, çınar, Tûbâ, Sidretü'l-Müntehâ ve gül de farklı inanç ve kültürlerde bir şekilde cennetle ilişkilendirilen ve hayat ağacı ya da kutsal ağaç olarak kabul edilen ağaçlar arasındadır⁵. Kısacası, genelde klasik Doğu şiirinde, özeldede klasik Türk şiirinde sevgilinin boyunun benzetileni olarak kullanılan ağaçlar bir şekilde kutsal ağaç ya da hayat ağacı ile ilintilidir. Bu benzetmelikler içinde en sık kullanım ise serviyedir.

² Güney Hindistan ve Kuzey Afrika'da yetişen sepetçi söğütü adı da verilen akasya benzeri bir ağaç.

³ Hindistan'da yetişen kerestesi çok sert ve değerli iyi cins ağaç.

⁴ Paleolitik dönem (Yontma Taş Devri)'den itibaren ağaç, kadımla özdeşleştirilmiş ve ana tanrıça tasvirlerinde de bu özdeşlik izlenmiştir (Ateş 2012: 169-170).

⁵ Tevrat'a göre, Âdem ve Havva yeryüzüne gönderildiklerinde üzerlerinde cennetteyken edep yerlerini örten ağaç yaprakları da vardır. Yeryüzünde bu yapraklar kuruyarak Âdem'in gönderildiği yer olan Hindistan'da uçarak dağılır ve bu durum üd, sandal ve kâfur ağacının oluşmasına sebep olur (Tâberî'den akt. Tez 2008: 129-130).

Niçin sevgilinin boyunun en yaygın benzetilene olarak servi, saç için de yılan kullanılmıştır? Bu soruya farklı cevaplar vermek elbette mümkündür. Nitekim klasik Türk şiirinin idealize aşk ve sevgili anlayışı, benzetmeler dünyasının sınırlı olmakla beraber üslubu önceleyen bir edebî anlayışının oluşu ya da “mazmunları gerçeklik sayma”nın doğru olmadığı gibi her biri gerçekte haklı bir yön barındıran açıklamalar bu sorunun cevapları arasında dile getirilmiştir. Mesela Hilmi Yavuz, “Divan Edebiyatı Beyanındadır’da İki Mesele” başlıklı yazısında, mazmunları gerçeklik sayma üzerinden bu probleme yaklaşır. Yavuz, benzeyenlerin dünyaya benzetilenlerin ise dile ait gerçeklikler olduğu ve bu iki farklı düzlemdeki gerçekliğin yer değiştirilmesinin bir yanılgı olduğunu iddia eder (Yavuz 2010: 127). Yani, “metaforları/mazmunları gerçeklik yerine koymak” bu meseledeki yanlışların çıkış noktasıdır. Klasik şiirin benzetmeliklerinin hep aynı unsurlardan oluştuğu, geleneğin şairin hayal gücü ve teşbihleri üzerinde etkili olması sebebiyle sınırlı sayıda benzetmelikle üslubun öncelenerek idealize bir edebiyat geleneği yaratıldığı da bu konuda yapılan yorumlar arasındadır. Ömer Faruk Akün, geleneğin belirlediği sınırların dışına çıkarak bireysel duygu ve izlenimleri ifade etme şansı olmayan şairin, kendinden önceki şairler aracılığıyla hazır bulduğu şiir geleneğini kabul etmek zorunda olduğunu, dolayısıyla aşk anlayışı, sevgili ve âşık tipi başta olmak üzere klasik şiirin kabulleri doğrultusunda şiir yazabildiğini ifade eder (Akün 2013: 123-127). Ancak bu gerekçelerin hiçbiri söz konusu benzetmenin sebebinin tam olarak açıklayamamaktadır. Kanaatimizce, klasik Türk şiirinin ve onun model aldığı edebiyatların yaygın şekilde kullandığı bu benzetmeliklerin kökeninde insanın var oluşu kadar eski bir inanış yatmaktadır.

Klasik şiirde hemen daima sevgilinin boyunun benzetilene olarak karşılaştığımız servi, yaz kış yaprakları yeşil kalan, uzun boylu, rüzgârla salınan bir ağaçtır. Şiir kurgusu içinde çimen mülkünün sultanıdır. Ordusunun önünde giden bir kumandanla özdeşleştirildiğinde güzellik ülkesinin hükümdarı olan sevgilinin, dini metinlerde Hz. Muhammed’in, tasavvufi metinlerde de Allah’ın simgesi olarak izlenebilir (Bayram 2006: 280).

Klasik şiirin benzetmeler dünyası içinde farklı düzlemlerde de olsa aslında “sevgili”yi işaret eden benzetmelik olan servinin kadim kültürlerde, inanç ve mitolojilerde ele alınışına dikkat yöneltmek problemin çözümünde yol gösterici olacaktır. Servi, antik dünyada pek çok kültür için kutsal kabul edilen bir ağaç olmuş, antik Yunan’da ölüm sonrasına geçişle birlikte

düşünülerek ölümü, sevgiliden ayrı kalmayı ve yas tutmayı çağırıştırırken⁶ (Cirlot 2001: 75) aynı zamanda uzun ömrün ve ölümsüzlüğün de simgesi olmuştur. Mesela, Fenikeliler için İştâr (Zühre yıldızı) ve hayat ağacının; Greko-Romen kültürde Venüs (Zühre yıldızı), Hermes ve hayatın simgesi olmuştur (Gardin vd. 2014: 539, Cooper 1978: 48). Pers kültürünün de kutsal kabul ettiği ağaçlardan biri olan servinin, Zerdüşt tarafından cennetten getirilerek ateşkedenin kapısına dikildiğine inanılır (Yıldırım 2008: 616). Kimi İran efsanelerinde Nahid (Zühre yıldızı)⁷ ile ilişkilendirilmiştir (Eliade'den akt. Gezgin 2007: 168-169).

Fenike, Greko-Romen ve Perslerin yanı sıra Araplar da serviye kutsallık atfederek onu hayat ağacı olarak kabul etmişler ve servinin bulunduğu yerlerde mutlaka yılanların olduğuna inanmışlardır (Mütercim Âsım Efendi 2000: 672). Serviye *şeceretü'l-hayye* (yılan ağacı) ismini bu inanç sebebiyle vermiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Kadim kültür ve inanışlarda servinin hayat ağacı olarak kabul edilmesi bir tesadüf olmamalıdır. Hayat ağacı, evrenin merkezinde bulunan ve insanın dünya macerasının sebebi olan ağaçtır. Bu ilgi klasik şiirde âşık kimliğinde karşımıza çıkan anlatıcının sürekli dillendirdiği varlık sebebinin, servi ağacı (hayat ağacı)na benzeyen sevgili olması ile benzerlik gösterir. Öte yandan hayat ağacı, kutsallığı, yaratılışı, sırta ermeyi ve ölümsüzlüğü simgeler. Klasik şiirin aşk ve sevgili anlayışı etrafındaki kurguları düşündüğümüzde bunların aynı zamanda sevgili tipinin de birer özelliği olduğu görülür. *Taberî Tarihi*'ne göre, Âdem ve Havva cennetten kovulduklarında, Âdem Hindistan'da Serendib Dağı'na, Havva Mekke ya da Cidde'ye gelir. Üç yüz yıl kadar birbirlerinden ayrı kalır, ayrılık acısı çekerler. Hatalarını anlayarak pişman olup tövbeleri Tanrı tarafından kabul edildiğinde birbirlerine kavuşurlar (Taberî'den akt. Tez 2008: 129). Bu da klasik şiirin aşk anlayışını oluşturan, sevgiliden ayrı kalmak ve daima ona kavuşmak arzusuyla acı çekme pratiği ile benzerlik

⁶16.yy.da Milano'da yaşamış Andrea Alciatus'un antik çağ eserlerinden hareketle kaleme aldığı *Emblemata (Simgeler Kitabı)*'da da serviden yas sembolü olarak söz edilir: “[...] Serviye dair başka bir şey: Yas ağacıdır servi, soyluların anıtlarını süsler hep/dalları, nasıl süslerse kereviz sapı halkinkileri”. (Alciatus 2007: 425).

⁷Babil ve Âsur döneminden kalma rölyeflerde Venüs yıldızının İnanna'nın simgesi olduğu görülür. Aşk ve savaş gibi iki önemli kavramı temsil eden İnanna, sağ elinde ay olduğu tahmin edilen bir çember ve başındaki tacın üstünde Venüs yıldızıyla resmedilir (Alpay Tekin 2009: 183).

göstermektedir⁸. Sevgiliden ayrı kalma, aşk acısı çekme, onun bulunduğu yeri cennet diye nitelendirme kurgusunda sevgilinin boyunun benzetilene olarak çoğunlukla serviyi tercih eden Doğu'nun klasik şairleri bu kadim bilgilere vâkıf mıydı? Bu sorunun cevabı; “muhtemelen hayır” olacaktır. Şiir geleneği onlara bu bilgiyi dönüştürülmüş hâlde aktardığı için kökenine vâkıf olmaları ihtimal dâhilinde gözükmemektedir⁹.

İncelemeye konu edilen çizimde bir diğer unsur da sevgilinin saçının benzetilene olan yılanıdır. Yılan, klasik şiirde sevgilinin saçlı söz konusu olduğunda sıklıkla kullanılan benzetmeliklerdendir. Namık Kemal'in *Celal Mukaddimesi*'ndeki klasik şiire yönelik eleştirel tarzındaki betimlemesinde; Sabir'in *Hophopnâme*'sinde ve Gölpınarlı'nın *Divan Edebiyatı Beyanındadır*'ında yer alan çizimlerde bir servi ağacına dolanmış vaziyette sevgilinin saçının benzetilene olarak olumsuzlayıcı bir üslupla karşımıza çıkar. Sevgilinin saçlı; uzunluğu, kıvrımları, rengi, âşıklarına eziyet etmesi vb. yönleri ile yılanla bağdaştırılmış ve yılan, onun sıklıkla kullanılan simgelerinden biri olmuştur. Ancak bu benzetme ilgilerinin ötesinde yılanın antik dünya için ifade ettiği şeylere dikkat yöneltilecek olursa, hem neden sıklıkla bu benzetmeliğe başvurulduğu hem de neden hayat ağacının simgelerinden olan servi ağacıyla beraber kullanıldığı daha iyi anlaşılacaktır.

Yılan, hem yer altı hem de yer üstünde yaşayabilmesi özelliğinden dolayı ölümün, ölümler diyarının ve hayatın; ölümle hayat arasında kurduğu ilişki açısından bilgeliğin; gömlek değiştirmesi sebebiyle ölümsüzlüğün ve gençliğin simgesi olmuştur (Cooper 1978: 146-147, Yıldırım 2008: 503). Dilimizdeki atasözü ve deyimlerden de takip edilebileceği şekilde, Zerdüştlük gibi bazı inançlarda olumsuz özellikleriyle ön plana çıkan, Hıristiyanlıkta ilk günahı ve şeytanı temsil eden yılan (Tez 2008: 130), antik

⁸ Nitekim Sümer tanrısı Enkidu ile rahibe arasındaki aşk, Tevrat yorumcularından bir Talmud yazarı tarafından Âdem ve Havva arasındaki cennetteki ebedî hayattan vazgeçerek ölümü göze alan tutku ile bağdaştırılarak anlatılmıştır (Graves vd. 2013: 124).

⁹ Nitekim Gönül Alpay Tekin, klasik şiirde Zühre, Sümerlerde İnanna (İştâr) olarak adlandırılan yıldızın, Doğu şiirinin idealize sevgilisi Leylâ'nın simgesi olduğunu tespit etmiştir (Alpay Tekin 2009: 183-185). Yine benzer şekilde, Nevâî'nin *Leyla vü Mecnûn* mesnevisindeki bir beyitte yer alan “dili yere degen köpek” “temmuz ayı” ve “ikizler burcu”ndan yola çıkarak, bu tablonun Sümer mitolojisinde evren tasavvuruyla birebir örtüştüğünü ortaya koymuştur. Bununla beraber Tekin, Nevâî'nin Sümer mitolojisini bildiği kanaatinde de değildir. Ona göre bu öğrenilmiş değil aktarılmış bir bilgidir. Bir kültür unsuru diğerinin içinde dönüşüme uğrayarak var olmaya devam eder, bir süre sonra o bilginin kökeni unutulur. Nevâî devraldığı kültürel kodlar aracılığıyla bu bilgiye vakıfı ama kökeni hakkında bilgisi yoktu (Alpay Tekin 2003: 233-254).

dünyaya yön vermiş Yunan, Mısır, Sümer ve Hint gibi pek çok kültürde ise olumlu roller üstlenmiş bir hayvandır (Yöndemli 2004: 36). Yılan kutsal kitapların yaratılış bahislerinde hayat/bilgi ağacı¹⁰ ve yasak meyve ile birlikte yer alır. Tevrat'ta hayat ve bilgi ağacı olarak iki ayrı ağaçtan bahsedilirken Kur'an'da aynı konuda özel bir ad olmaksızın “şecer” olarak bahsedilen tek bir ağaç vardır. Tevrat'a göre her iki ağaç da cennette bulunmasına rağmen, hayat ağacı merkezdedir (Cooper 1978: 176). Âdem ve Havva'ya meyvesi yasaklanan bu ağaç, daima etrafına yılan sarılmış hâlde tasvir edilmiştir. Hayat ağacı ve yılanın her kültürde birlikte tasavvuru, Arapça yılan anlamındaki “hayye” ve yaşam anlamındaki “hayat” kelimelerinin ilginç etimolojik benzerliğini¹¹ de akla getirmektedir (Gürkan 2013: 527).

Antik kültürde tanrı sembolü olarak da karşımıza çıkan yılan, Yunan tanrısı Dionysos, Sümer tanrısı Enki ve Ningişzida'nın simgelerindedir. Ningişzida, kelime anlamı olarak “hayat ağacının hâkimi” demek olup bir ağaca sarılan iki yılan yani kadüse ile sembolleştirilmiştir. İlk olarak Sümer'de rastlanan kadüse daha sonra Yunan tıp tanrısı Asklepios'un da simgesi olacaktır. Her iki simgede de asa hayat ağacını, yılan ise zamanı ve kaderi sembolize eder (Cooper 1978: 148). Eski Türk inancında da hayat ağacının bir yılan tarafından korunuyor olması bu kabullerle benzerlik gösterir (Yöndemli 2004: 100).

Fenikeliler, Havva'yı yer altı tanrıçası olarak kabul edip yılanla simgeleştirmişlerdir. Buna paralel olarak Artemis, Persephone ve Hekate gibi bazı Akdeniz kökenli tanrıçaların da simgesi yılanıdır (Eliade 2015: 179). Antik Yunan'da gözlerine bakana öldüren yılan saçlı Medusa da klasik şiirin sevgili tipinin bazı özellikleriyle örtüşmektedir.

¹⁰ Benzer bir ilgiyle; kâfûr ağacının yetiştiği yerler arasında Âdem'in cennetten kovulduğunda, yeryüzüne geldiği ilk yer olduğuna inanılan Serendib Dağı'nın olması, yaz mevsiminde bu ağaçların gövdelerine yılanların sarılması da kutsal ağaç/hayat ağacı, cennet ve yılan arasındaki ilişkinin bir başka yansıması olarak düşünülebilir. Kutsal ağaçların sevgilinin boyunun benzetilene olarak şiirde kullanılmasına paralel olarak, kâfûr da renk açısından sevgilinin bedeni, boynu ve گردanı için sınırlı sayıda örnekte kullanılmıştır (Kutlar 2004: 15-17).

¹¹ Arapçadaki hayat ve yılan kelimelerinin bu etimolojik benzerliğinin aksine, Farsçada “yılan” kelimesi ölümlle ilişkili bir kelime olan Sanskritçe “mar”a dayanmaktadır. Bu kökten türemiş olan “meria” ise *Avestâ*'da birinin ölümü anlamında kullanılmıştır. Yılanın antik dünyadaki olumlu simgesine muhalif bu etimolojik ilgi, Zerdüş inancında yılanın olumsuzlanması ile ilişkili olmalıdır.

Servi boylu yılan saçlı sevgili çiziminde dikkati çeken bir diğer nokta da sevgilinin yüzünün benzetileni olan aydır. Ayın, parlaklığı, yuvarlaklığı, sadece uzaktan seyredilebilmesi vb. özellikleri, sevgiliyle benzerlik kurulmasının sebepleri olarak gösterilse de aslında bu benzetme yılanla ilintilidir. Yılan eski kültürlerin pek çoğunda gökyüzü ile özellikle de ayla ilişkilendirilmiştir. Bu inanişe paralel olarak, ay tutulmasının ayın önüne büyük bir yılanın gelmesi olarak açıklanması (Pala 1995: 55, Çelebioğlu 1998: 679) da bu ilişkinin gerekçesi olmalıdır. Ayın farklı evreleri, yılanın şekil ve gömlek değiştirmesi bağlamında düşünülmüştür (Gürkan 2013: 527, Yıldırım 2008: 503). Tıpkı yılan gibi ay da kadınla ilişkilidir. Ancak yılan ve kadın arasındaki ilişki sadece cinsel simgecilikle açıklanamayacak kadar çok yönlüdür. Yılanların yenilenme özellikleri ile kadın bedeninin yenilenme ve doğurganlığı bu benzerliğin en önemli noktasıdır (Eliade 2015: 178). Yılanın bu özelliğine benzer şekilde ay da kadın bedeninin, doğurganlığın ve ana tanrıçanın¹² sembollerindedir (Ateş 2012: 164).

Çizimde dikkati çeken bir diğer canlı da “karga”dır. Karga, klasik şiirde çoğunlukla siyah rengi, çirkinliği, uğursuzluğu ve kötü sesi gibi olumsuz özellikleri vurgulanmış ve sıklıkla rakibe benzetilmiştir¹³. Bu kabullerle çizime bakıldığında kompozisyonun iyi kurgulanmadığı düşünülebilir. Bir yanda sevgilinin boyu, saç ve yüzünün yaygın benzetilenleri vardır. Öte yanda ise olumsuz bir benzetmelik olan karga, sevgilinin yüzünün simgesi olan ayın üzerinde bulunur. Bu durum, karga figürünün tek başına rakiple açıklanamayacağını düşündürmektedir. Karga, kutsal kitapların yaratılış bahislerinde anlatıldığı gibi, ölümle ilgilidir. Kâbil’in kıskançlık sebebiyle kardeşi Hâbil’i öldürüp cesedi ne yapacağını bilmeden günlerce beklemesinin ardından kendisine yol gösterici olarak bir karga görünür. Bu karganın öldürdüğü bir başka kargayı toprağa gömüğünü gören Kâbil de kardeşinin cesedini toprağa gömer. Öte yandan çizimde karganın üzerinde yer aldığı ay da tıpkı karga gibi ölümle ilişkilidir. Mitolojilerde ay tanrıalarının önemli bir kısmı yer altı ve cenaze tanrısı; ay da ölümler ülkesi olarak kabul edilir¹⁴.

¹² Bu ana tanrıça ve ay ilişkisine İslam öncesi Arap toplumunda aya tapan kabilelerde de rastlanır. Bu dönemin ünlü putları Lat, Menat ve Uzza ay tanrıçalarıdır (Usta 2015: 201).

¹³ H. İbrahim Demirkazık, *Divan Şiirinde Karga* isimli makalesinde, klasik Türk şiirinde karga ile birlikte en fazla ismi anılan ağacın servi olduğunu ifade eder. Yapılan açıklamada da karga, rakibin benzetilenidir (Demirkazık 2011: 173).

¹⁴ Tüm kültürlerde ölüm sonrası ruhun serüveni bir şekilde gökyüzü ile ilişkilendirilmiştir. Plutarkhos’a göre insan beden, ruh ve akıldan oluşur. İnsanın ölümünde de iyi insanların ruhları ayda, bedenleri yerde, akılları da güneşte kalır. Ve insan için iki ölüm vardır. Biri

Çizimde yer alan karga, aslında ayrılığın (Rehimî vd. 1393: 169) ve ölümün simgesi bir kuştur ve yine ölümün simgesi olan ayın üzerine konumlandırılmıştır. Öte yandan hem ölümün hem de hayatın simgesi olan yılan ve hayat ağacı ile birlikte yer alır. Cennetle ilişkileri bilinen hayat ağacı ve yılan gibi karga da cennet kuşlarından¹⁵ kabul edilir (Usta 2016: 2872). Makdisî'ye göre Arap kültüründe karga, sevgililerin ayrılmasını ve hayatların altüst olmasını simgeler (Makdisî tarihsiz: 104'ten akt. Usta 2015: 193).

Yukarıdaki bilgiler ışığında çizimdeki kompozisyona yeniden bakıldığında; hayat-ölüm tezdadı izlenimi oluşmaktadır. İnsan cennetten yılanın yanılması sonucu hayat ağacının meyvesini yediği için uzaklaştırılmış, dünya hayatı ve ölümle sınanmıştır. Burada servi ağacı cenneti; bu ağaca sarılı yılan, bir yönüyle insanı ölüme mahkûm eden bir çeldiriciyi, diğer yönüyle bilginin ve sırların koruyuculuğunu; ay ölümü işaret ederken; karga da Makdisî'nin belirttiği gibi, Âdem ve Havva özelinde sevgililerin ayrı düşmesini, cennetteki o huzurlu ve mükemmel hayatın altüst olmasını işaret etmektedir.

Sonuç

Klasik şiirin aşk ve sevgili anlayışı göz önünde bulundurulduğunda, ağırlıklı mekân olarak karşılaşılan bahçelerin ideal güzellikte olması ve kutsal kitapların cennet tasvirlerini hatırlatması, sevgilinin insanoğlunun henüz cennetteki hayatının izlerini aksettirircesine dünya dertlerinden uzak oluşu, ölümsüzlüğü, yaşlanmaması, zaman ve mekân kısıncında bulunmayışı gibi özelliklerine ilave olarak sevgilinin bulunduğu yerin hep cennetle

Demeter'in ülkesi yeryüzünde diğeri Persephone'nin ülkesi ayda gerçekleşir (Eliade 2015:183).

¹⁵ Kisâi'nin *Ka'b el-Ahbâr*'da kaydettiği bir hikâyede karganın ağzından onun cennet kuşlarından biri olduğu aktarılır: Kocasını kaybettiği için çok ağlayan Raum isimli bir kadın (Salih Peygamber'in annesi) vardı. Çok ağladığı bir gecede bir ses duyar. Dışarı çıkıp baktığında, kafası beyaz, sırtı yeşil, karnı siyah, iki ayağı ve gagası kırmızı renkte, boynunda altundan kolye olan bir karga görür. Raum kargaya: "Senin yaratılışın ne güzel. Galiba sahibinden kaçmışsın." der. Buna karşılık karga, "Ben sahibimden kaçmadım. Ben kardeşî Habil'i öldürdüğü zaman Kâbil'e gönderilen kargayım. Kardeşinin örtünmesi gereken yerlerini nasıl örteceğini ona gösterdim. Kafamın beyazlığına gelince, Kabil'in Habil'i öldürdüğünü görünce böyle oldum. Gagamın ve iki ayağımın kızılılığına gelince, ben ayaklarımı ve kafamı şehit düşen Habil'in kanına daldırdım. Sırtımın yeşilliğine gelince meleklere ve hurilerin dokunmasındandır ve ben cennet kuşlarındayım [...]. (el-Kisâi 1933: 112-113'ten akt. Usta 2016: 2872)

özdeşleştirilmesi, kültürümüzde sıklıkla mezarlık ağacı olarak bilinen servinin neden klasik şiirin merkezindeki sevgilinin en yaygın benzetilene olduğunu daha anlaşılır kılmaktadır. Fenike'den başlamak üzere ana tanrıça tipinin öncülü olarak kabul edilen Havva'nın da hayat ağacı, yılan ve cennetle ilişkisi göz önünde bulundurulup daha sonra ay tanrıçalarına dönüşecek tanrıça tipinin prototipi olduğu düşünüldüğünde, şairin geleneğin kendisine sunduğu benzetmelikler üzerinden aslında bir cennet kurguladığı sonucuna varılabilir. Sevgilinin boyunun benzetilene olan servi o cennetteki hayat ağacı; saçının benzetilene de o hayat ağacına sarılmış ölümsüzlüğün ve tanrısal sırların sembolü olan yılandır. Divan şiiri eleştirilerinin odağındaki bu çizim, yaratılış mitosları bağlamında okunduğunda aslında klişenin ve mübalağanın yarattığı uyumsuzluğun değil onun ideal cennet kurgusunun bir göstergesi olduğu anlaşılacaktır.

Kaynakça

- Akün, Ömer Faruk (2013). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: İsam Yay.
- Alciatus, Andrea (2007). *Emblemata Simgeler Kitabı*. (çev. Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Alpay Tekin, Gönül (2009). “Divan Edebiyatında Bazı Motiflerin Mitolojik Kökeni”. *Journal of Turkish Studies*. (33/2): 181-200.
- Alpay Tekin, Gönül (2003). Eski Türk Edebiyatı Metinlerinin Bugünkü Türkçeye Açılmalarıyla Çevrilmesinin Gerekliği Üzerine”. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu Mustafa Canpolat Armağanı*. (haz. Aysu Ata ve Mehmet Ölmez). Ankara.
- Ateş, Mehmet (2012). *Mitolojiler ve Semboller –Ana Tanrıça ve Doğurganlık*. İstanbul: Milenyum Yay.
- Bayram, Yavuz (2006). “Servi”. *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*. C.5. Ankara: AKMB Yay. 279-282.
- Cirlot, J. E (2001). *A Dictionary of Symbols*. London: Routledge.
- Cooper, J. C. (1978). *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols*. London: Thames and Hudson Press.
- Çelebioğlu, Âmil (1998). “Kültür ve Edebiyatımızda Ay”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: MEB Yay.
- Demirkazık, H. İbrahim (2011). “Divan Şiirinde Karga”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*. (24): 131-178.
- Gezgin, Deniz (2015). *Bitki Mitosları*. İstanbul: Sel Yay.
- Eliade Mircea (2015). *Dinler Tarihine Giriş*. (çev. Lale Arslan Özcan). İstanbul: Kabalıcı Yay.
- El-Kisâî, Muhammed b. Abdillâh (1933). *Kıyasu'l-Enbiyâ*. Leiden: Brill Press.
- Erbay, Erdoğan (1997). *Eskiler ve Yeniler: Tanzimat ve Servet-i Fünûn Neslinin Divan Edebiyatına Bakışı*. Erzurum: Akademik Araştırmalar Yay.
- Erünsal, İsmail (1998). “Mu’idi’nin Miftahü’t-Teşbih’i”. *Osmanlı Araştırmaları, The Journal of Ottoman Studies*. (VII-VIII): 215-254. Gardin, Nanon, Robert Olorenshaw, Jean Gardin ve Olivier

- Klein (2014). *Larousse Semboller Sözlüğü*, (Çev. Beyza Akşit). İstanbul: Bilge Yay.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1945). *Divan Edebiyatı Beyanındadır*. İstanbul: Marmara Kitabevi.
- Graves, Robert ve Raphael Patai (2013). *İbrani Mitleri*. (çev. Uğur Akpur). (haz. Ömer F. Oyal). İstanbul: Kabalcı Yay.
- Gürkan, Salime Leyla (2013). “Yılan”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 43. İstanbul: TDV Yay. 527-529.
- Kahraman, Mehmet (1996). *Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar*. İstanbul: Beyan Yay.
- Koncu, Hanife (2013). “Bir Kitabın Anatomisi: Abdülbaki Gölpınarlı ve Divan Edebiyatı Beyanındadır”. *Abdülbaki Gölpınarlı*. (edt. İsmail Hakkı Aksoyak). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Köroğlu, Erol (1997). “Divan Edebiyatı Beyanındadır Gölpınarlı'nın Anti-Divan Manifestosu”. *Kitap-lık*. (29-30): 68-72.
- Kutlar, Fatma Sabiha (2004). “Kâfûr”. *Türk Dünyası Edebiyat Kavram ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*. C. 4. Ankara: AKM Yay. 15-17.
- Macit, Muhsin (2006). “Divan Edebiyatı Tartışmaları ve Gelenekten Yararlanma Sorunu”. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*. (77-78): 20-32.
- Macit, Muhsin (1986). *Gelenekten Geleceğe*. Ankara: Akçağ Yay.
- Mütercim Âsım Efendi (2000). *Burhân-ı Katı*. (haz. Mürsel Öztürk-Derya Örs). Ankara: TDK Yay.
- Namık Kemâl (2005). *Celâleddin Harzemşâh*. (haz. Oğuz Öcal). Ankara: Akçağ Yay.
- Rehîmî, Amin, Seyyide Zahra Mosavi ve Mehrdad Morvarid (1393). “Nümadha-yı Cânveri-i Nefs Der- Mütûn-ı İrfani Bâ- Tekye-Ber-âsâr-ı Senâyî, Attâr ve Mevlevî”. *Metn-i Pejûhi-yi Edebî*. (62): 148-173.
- Pala, İskender (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Şerafeddin Râmi (1994). *Enisü'l-Uşşâk (Klasik Doğu Edebiyatında Sevgili İle İlgili Mazmunlar)*. (çev. Turgut Karabey, Numan Külekçi, Habib İdris). Ankara: Ecdad Yay.

- Tez, Zeki (2008). *Mitolojinin Kültürel Tarihi*. İstanbul: Doruk Yay.
- Usta, İbrahim (2015). *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Usta, İbrahim (2016). "Arap Edebiyatında Mitoloji Kültürü". *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu- Asos Congress Bildiri Kitabı*. Elazığ: Asos Yay.
- Yavuz, Hilmi (2010). "Divan Edebiyatı Beyanındadır'da İki Mesele". *Okuma Biçimleri*. İstanbul: Timaş Yay.
- Yıldırım, Nimet (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Yıldız, Ayşe (2017). "Sevgilinin Boyunun Benzetilenleri Bağlamında Nârveni Yeniden Düşünmek". *Littera Turca*. (3/1): 330-336.
- Yıldız, Ayşe (2010). Abdülbaki Gölpınarlı'dan Hilmi Yavuz'a Divan Edebiyatı Beyanındadır". *Türkbilig*. (20): 325-336.
- Yöndemli, Fuat (2004). *Tarih Öncesinden Günümüze Yılan*. Ankara: Piramit Yay.